

In memoriam

Василь СОКІЛ

ЗАКАРБОВАНІ В ПАМ'ЯТІ

Подаються пропам'ятні статті про п'ять непересічних особистостей, які відійшли у вічність у 2013 році. Це велика втрата для української фольклористики. Йдеться про: Григорія Дем'яна — представника історичної школи, неперевершеного збирача, дослідника повстанської тематики; Наталію Шумаду — класичного україніста та болгариста, репрезентанта київської школи; Степана Мишанича — виразника естетичного напрямку в народознавстві, джерелознавця, енциклопедиста; Йосипа Федаса — знавця українського вертепу; Олега Павлова — прихильника психологічної течії в українській фольклористиці.

Ключові слова: українська фольклористика, дослідник, збирач, болгарист, естетичний напрям, психологічна течія.

© В. СОКІЛ, 2014

ДЕМ'ЯН Григорій Васильович (2.06.1929, с. Грабовець Сколівського р-ну Львівської обл. — 12.04.2013, Славсько, похований у Грабівці) — історик, краєзнавець, етнограф, літературознавець, фольклорист, педагог. Закінчив історичний ф-т Львівського державного ун-ту (1960), аспірантуру Ужгородського державного ун-ту (1971). Кандидат історичних наук (1989). 1945—1989 — учитель у Славську Сколівського р-ну Львівської обл. та Веренчанці Заставнівського р-ну Чернівецького обл. 1989—2010 — науковий, старший науковий співробітник Львівського відділення Ін-ту мистецтвознавства, фольклору та етнографії (з 1992 Ін-т народознавства НАН України). Дійсний член НТШ (1992), народний депутат Верховної Ради України (1994—1998). Пам'ятна медаль НАН України до 125-річчя з дня народження М. Грушевського (1989); Республіканська премія ім. П. Чубинського (1989), Фонду духовного відродження ім. митрополита Андрея Шептицького (1992). Грамота за заслуги в національно-визвольній боротьбі в утвердженні та розбудові держави з нагоди 100-річчя з дня народження С. Бандери (2009), Почесна грамота Національної академії наук України за багаторічну плідну працю в галузі досліджень історії, фольклору українського народу (2009). Диплом I ступеня переможця XVII конкурсу ім. Мирона Утриска (м. Турка) за книгу «Український повстанський фольклор» (30.08.2013, посмертно). Понад 1500 праць, зокрема: «Таланти Бойківщини» (1991), «Іван Вагилевич — історик і народознавець» (1993), «Бандерівці» (2000), «Генерал УПА Олекса Гасин-«Лицар»» (2002), «Грабовець: історико-народознавче дослідження» (2007). Упорядник творів К. Малицької «Малі герої» (1991), В. Мазура «Ми плекали віру у визволення України» (2000). Автор фольклористичних праць: «Українські повстанські пісні 1940—2000-х років: історико-фольклористичне дослідження» (2003). Це спроба узагальнюючого розгляду поліжанрового тематичного пласту національного надбання ХХ ст. у галузі усної народної творчості з різних регіонів України та поза її межами; використано архівні матеріали, приватні колекції, рукописи збройного підпілля ОУН—УПА. З'ясовано історичну основу повстанського фольклору, його художнє втілення. Суттєво викладений матеріал про тюремні пісні. Монографія «Українська фольклористика в Галичині кінця XVIII — початку XIX ст.» (2004) присвя-

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 3 (117), 2014

чена висвітленню стану збирання й збереженості усної словесності, вперше представлено доробок, що передував діяльності гуртка «Руська трійця», зокрема спроби аналізу (початки класифікації та систематизації матеріалу), характеристика уснопоетичних зразків. Осмислено явища, пов'язані з відомими дослідниками Д. Зубрицьким, З. Доленгою-Ходаковським, В. Залеським, Л. Голембійовським, Й. Лозинським, Л. Пйонткевичем. Д. — співупорядник збірки «Народні пісні в записах Григорія Ількевича» (2003). До неї увійшли обрядові пісні (гаївки, весільні), історичні та балади, родинно-побутові, соціально-побутові пісні, жартівливі та пісні літературного походження. Це перше видання записів одного із зачинателів фольклористики на західноукраїнських землях. Збірник «Степан Бандера та його родина в народних піснях, переказах та спогадах» (2006) розкриває ставлення співвітчизників до провідника ОУН С. Бандери. Матеріали згруповано за родами і жанрами: пісні (колядки, історичні, коломийки, літературного походження), проза (перекази, спогади). Книга містить досі не відомі факти, проілюстрована документальними світлинами та репродукціями мистецьких творів. Уперше систематизовано джерела та літературу з повстанської тематики у виданні «Український повстанський фольклор: матеріали до бібліографічного покажчика» (2005). У реєстрі 365 позицій, з них — книжкові видання, окремі публікації текстів, монографії, нариси, статті та рецензії, які допомагають зорієнтуватися збирачам, дослідникам і популяризаторам цього тематичного масиву усної словесності. Д. здійснив тисячі фольклорних записів. Національно-визвольним змаганням присвячено окрему добірку «Двадцять п'ять повстанських пісень» (1992), у якій репрезентовано колядки («Нова радість стала, як УПА повстала»), гаївки («Браття-сестри, кругом станьмо»), історичні пісні про В. Жужевича («В неділю рано в Бережниці»), П. Харчука («Нестримним потоком чота за чотою»), Б. Никорчука («Гайок зелененький стоїть над водою»). Документальним свідченням факту заповнення криниць тілами закатованих українців є пісня «На Спаса сполудня». 69 зразків історичних, родинно-побутових, про кохання, соціально-побутових балад та балад-хронік поміщено у збірнику «З гір Карпатських» (1981). Поширеними виявилися сюжети «теща в полоні у

зятя», «сестри в турецькому полоні», «смерть Довбуша», «невістка-тополя», «дочка-пташка», «тройзілля», «Бондарівна». Деякі з них та низка нових потрапили до «Балади: кохання та дошлюбні взаємини» (1987), «Балади: родинно-побутові стосунки» (1988). Близько 20 записів про карпатських месників представлено в антології «Ходили опришки» (1983), головним чином про О. Довбуша та пов'язані з ним мікротопоніми («Писана криниця», «Гайський колодязь») та скарби («Довбушева скриня на Магурі», «Довбушів скарб на полонині Обух»). Згодом передруковані у збірнику «Легенди та перекази» (1985), «Євшан-зілля» (1992), «Змієві вали» (1992), «Лицарі волі» (1992). 44 перекази топонімичного характеру про ойконіми, гідроніми, урочища (Славське, Гора Кийовець, Козакове поле, Святослав, Лисова гора та ін.) знайшли місце у збірці «Писана керниця» (1994), окремі з них увійшли до «Історичних переказів» (2003). Предметом польових спостережень Д. був і репертуар однієї співачки («Народні пісні з голосу Параски Павлюк», 2009), зафіксувавши від неї понад 20 пісень епічного характеру — балад, пісень-хронік. У полі зору педагога і науковця став дитячий фольклор — колискові, забавлянки, пастушкі обрядові пісні, колядки та щедрівки, прозивалки («Дитячий фольклор», 1984; «Дитячі пісні та речитативи», 1991) — 60 текстів. Образи матері, дитини, Сон-дрімоти, котика — ключові знаки дитячої пісенної культури. Представлено унікальний цикл реліктових пастушких обрядових пісень, які виконувались при першому вигоні худоби на пасовище на св. Юрія чи Зелені свята («Красна Лисуне, красна», «Тука, Ласійцю, тука», «Наша худоба сита»). 60 пісенних зразків та низку коломийок опубліковано у збірці «Народні пісні з батьківщини Івана Франка» (2003) — з Нагуєвич, Ясениці Сільної, Урожа. Цікаві варіанти до Франкових записів колядок та щедрівок («Пасла Марині волі в ялині»), весільних обрядових («Ой сходить соненько, сіє»),

балад («Коло річки, коло броду») та пісні на слова поета («Не пора, не пора, не пора», «Розвивайся ой ти, старий дубе», «Ой жалю мій, жалю»). Рукописна фольклорна спадщина Д. становить кілька томів: 1) «Народні пісні з Бойківщини». 1979. [Т. 1] — 400 зразків, зафіксованих у 13 селах Сколівщини та 1 з Турківщини. До тому долучений рукописний збірничок часів Першої світової війни з Ялинкуватого. За жанрово-тематичним складом народнописаний фонд різноманітний (обрядові, необрядові пісні, коломийки); 2) «Матеріали наукової експедиції в зону будівництва водосховища на річці Стрий: народні пісні». 1979. Т. 2. 378 різножанрових пісень репрезентують с. Довге, Новий Кривиник, Рибник Дрогобицького р-ну Львівської обл.; 3) «Матеріали Дністровської експедиції 1978 р.» (1980). Із 250 пісень переважно записи Д. — обрядові й необрядові пісні, топонімія, пам'ятки матеріальної культури. Певну частину дитячого фольклору опубліковано, в рукописі залишилось чимало: лічилки, прозивалки, колядки і щедрівки, ігрові пісні, загадки («Дитячий фольклор. Вибрані записи 1945—1985 років», 1985). Легенди та перекази про походження назв населених пунктів становлять окремих рукописний збірник «Онома-тологічні легенди і перекази бойків та гуцулів» (1983). Подано 55 текстів з кожної етнографічної групи в алфавітному порядку. Ще більше фольклорних матеріалів не перенесені на папір і зберігаються на магнітних стрічках — із с. Ясень Рожнятівського р-ну Івано-Франківської обл., рідного села І. Вагилевича; Яблуньки Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл., де працював парохом І. Могильницький; Мшанця Старосамбірського р-ну Львівської обл., де значну частину свого душпастирського життя провів М. Зубрицький; фольклор сотень інших сіл та міст України, Пряшівщини (Словаччина), Зеленого Клину (Далекий Схід, Росія) ще не представлений науковій громадськості та зберігається у фоноархіві Д. в Інституті народознавства на бобінах та касетах; з них перезаписано 100 на сучасні носії інформації — CD та DVD-диски, головним чином з Бойківщини, інші чекають на опрацювання.

Пр.: Двадцять п'ять повстанських пісень // Україна в минулому: Зб. статей. Київ; Львів, 1993. Вип. 3. С. 10—42; Українські повстанські пісні 1940—2000-х років:

історико-фольклористичне дослідження. Львів, 2003. 581 с.; Народні пісні в записах Григорія Ількевича. Львів, 2003; Українська фольклористика в Галичині кінця XVIII — початку XIX ст. Львів, 2004. 224 с.; Український повстанський фольклор: Матеріали до бібліографічного покажчика. Львів, 2005. 208 с.; Степан Бандера та його родина в народних піснях, переказах та спогадах. Львів, 2006. 568 с.; Народні пісні з Бойківщини / зап. Г. Дем'яна. Т. 1. Львів, 1979 (рукопис) // НАФРФ ІМФЕ. Ф. 14—3. Од. зб. 43. 520 арк.; Матеріали наукової експедиції в зону будівництва водосховища на річці Стрий: Народні пісні / зап. Г. Дем'яна. Львів, 1980 (рукопис) // НАФРФ ІМФЕ. Ф. 14—5. Од. зб. 466 а; Матеріали Дністровської експедиції 1978 р. Львів, 1980 (рукопис) // Домашній архів Г. Дем'яна. 307 арк.; Дитячий фольклор. Вибрані записи 1945—1985 років / зап. Г. Дем'яна. 1985 // НАФРФ ІМФЕ. Ф. 14—2. Од. зб. 1097. 129 арк.; Онома-тологічні легенди і перекази бойків і гуцулів. 1983 // НАФРФ ІМФЕ. Ф. 14-3. Од. зб. 1034. 110 арк.

Літ.: Сокіл В., Сокіл Г. Дослідник української народної культури, історії та побуту XIX—XX століть: (До 75-річчя Григорія Дем'яна // НТЕ. 2004. № 4. С. 28—33; Павлюк С. Громадянська одержимість Григорія Дем'яна // Народозн. зош. 2009. № 1—2. С. 2—3; Сокіл Г., Сокіл В. Життя і праця на утвердження української нації // Народозн. зош. 2009. № 1—2. С. 4—13; Григорій Дем'ян (до 80-ліття від дня народження та 50-річчя наукової діяльності). Бібліографічний покажчик / упоряд. В. Сокіл та Г. Сокіл. Львів, 2009. 208 с.

МИШАНИЧ Степан Васильович (14.08.1936, с. Ляховець Міжгірського р-ну Закарпатської обл. — 18.11.2013, м. Хуст, Закарпаття) — український фольклорист, літературознавець. Кандидат філологічних наук (1976), доктор філологічних наук (1989), професор (1992). 1938 родина переїхала у с. Барвінок Ужгородського р-ну Закарпатської обл. 1953 закінчив середню школу в Ужгороді, 1958 — Ужгородський ун-т. 1958—1971 працював завідувачем відділу естетичного виховання в обласному Інституті вдосконалення кваліфікації вчителів м. Ужгорода, інспектором шкіл. Від 1972 — в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського АН УРСР: молодший науковий співробітник, старший науковий співробітник. 1991—2010 — завідувач кафедри української літератури й фольклористики Донецького державного (нині національного) ун-ту, завідувач науково-дослідної лабораторії «Народознавство Східної України». 2010—2013 — профе-

сор кафедри філологічних дисциплін Мукачівського державного ун-ту, завідувач кафедри іноземних мов та перекладу Закарпатського ін-ту підприємства ВНЗ «Україна» (Хуст).

Вагомим внеском М. у фольклористику став збірник «Пісні Поділля» (1976), основу якого склали народнопісенні зразки, що побутували в с. Погребищі Вінницької обл. упродовж 1920—1970. Найбільшу частку становлять записи Насті Присяжнюк. Є матеріали експедиції, яку здійснили В. Харків 1928, а також працівники ІМФЕ 1970-х. М. класифікував їх, систематизував за жанрами: веснянки, русальні, петрівчані та купальські пісні, жнивварські пісні, колядки та щедрівки; обширні цикли весільних пісень; є чумацькі, рекрутські, солдатські, бурлацькі та наймитські пісні; чималий цикл родинно-побутової лірики. Збірник засвідчив високий науковий рівень упорядника. Він увів у фольклористику ім'я Насті Присяжнюк, для котрої пісні «долею стали» (Е. Подільський). Пісенний репертуар с. Погребище став об'єктом дисертаційного дослідження М., а також монографії «Пісенна культура радянського села» (1977). Крім вступу та висновків, заслуговують на увагу три основні розділи книги: «Радянський пісенний репертуар», «Традиційна пісенність у живому функціонуванні» та «Еволюція побутування народної пісні». У найбільшому з них, другому розділі, розкрито форми і методи збереження традиційної української пісенності, за словами Г. Дем'яна, «одного з найголовніших заборол від тотальної асиміляції». Помимо новітніх нашарувань чи вкраплень, автор навіть у першому розділі зумів потрактувати пісню «В неділю раненько зозуля кувала» як давню рекрутську, що зберегла сліди національно-визвольних мотивів. М. — упорядник збірника пісень, які збрала упродовж життя Софія Тобілевич, дружина І. Карпенка-Карого («Українські народні пісні в записах Софії Тобілевич», 1982). Фіксації здійснені в центральних областях України від різних інформаторів, у тому числі й корифеїв українського театру М. Кропивницького, М. Заньковецької, І. Карпенка-Карого, М. Садовського, П. Саксаганського. До антології включено кількасот зразків. Систематизацію пісенних записів здійснено за жанрово-тематичним принципом. В середині жанрових груп пісні розмі-

щені в тематичному або хронологічному порядку, відповідно до обряду чи залежно від логіки явищ та подій, які оспівуються («Календарно-обрядові пісні» — веснянки, купальські, жнивварські пісні, колядки та щедрівки; «Весільні пісні» — «запрошення на весілля», «коровай», «гільце» і т. д.; «Родинно-побутові пісні» — пісні про кохання, родинне життя, колискові пісні, «Соціально-побутові пісні») тощо.

Чільне місце у фольклориста зайняла ліро-епіка. Їй належить збірник балад «З гір Карпатських» (1981), у якому поміщено 328 текстів, з них 93 власні записи. Серед історичних балад — «Чорна гора погорана» (мотив «ворон — вісник смерті»), «Ой три літа й три неділі» («кінь — вісник смерті»), «Ой попід гай зелененький» («смерть Довбуша»). З балад родинного життя — «Оженила мати єдиного сина» («мати-отруйниця»), «Іде синок на войночку» («невістка, яку зчарувала свекруха»). Балади про кохання з мотивом «дівчина тоне, її рятує козак» («Од броду до броду йшло дівча по воду»), «милий випробує милу» («Пішла Ганча по ягоди») та ін. Значний пласт становлять соціально-побутові балади та «балади-хроніки». М. вважав «карпатський цикл» балад автохтонним явищем. Дослідженню фольклору південно-слов'янських народів, його спільних рис з українським присвячено публікації «Сеньські усюки в сербському народному епосі», «Порівняльне вивчення епосу українського та південнослов'янських народів (обидві 1973). М. посилено працював над опришківським фольклором у рамках Міжнародної Карпато-Балканської комісії, результат якої оприлюднений лише 2002 у синтетичній праці «Герой или збойник» (статті «Украинские опрышки» та «Опрышки и украинская профессиональная культура»). Посилено займався вивченням фольклорної прози, передусім оповідань. Опублікував у серії «Українська народна творчість» том «Народні оповідання» (1983). До нього увійшли

художньо довершені зразки народної белетристики: бувальщини, новели, притчі, фацеції про козаків, гайдамаків, панів, чумаків та про події ХХ ст. Монографія «Усні народні оповідання: питання поетики» (1986) стосується дослідження джерел народної прози — образності оповідань про різноманітні події із повсякденного життя народу. Розглянуто функціональну специфіку, ідейно-естетичне багатство і поетику оповідань у контексті їх живого побутування і всієї системи фольклорної прози. Здійснено порівняння українського матеріалу з аналогічними явищами в духовному житті слов'янських народів. У поле зору дослідника потрапили думи: спочатку впорядкував для школярів збірник «Народні думи» (1986), відтак розпрацював проект кількатомного видання думового епосу, зокрема його текстологічних засад («Принципи наукового видання повного зібрання українських народних дум. Проблеми текстології», 2002). Одним із шляхів реалізації частини цієї теми стало перевидання дум К. Грушевської (2006—2007). М. підготував ще (1989) узагальнююче видання голосінь, верстка якого й досі знаходиться у видавництві «Наукова думка», опублікована лише вступна стаття до нього («Українські народні голосіння», 2003). У донецький період з'явилася монографія «Павло Чубинський — автор українського гімну» (1996). Дослідник докладно виклав біографію поета і вченого. Порушено дискусію між П. Чубинським і М. Драгомановим, у якій зіткнулися два напрямки в народознавстві. Перший ішов від конкретного матеріалу до узагальнень, другий — від теоретичної установки про міграційний характер багатьох елементів народної культури. «Постать Катерини Грушевської на хвилі національного відродження 20-х років ХХ століття» (2005) — чергова монографія про неординарну особистість. М. вже перший розділ назвав інтригуюче: «Початок життєвого шляху», бо кінець був занадто швидким і трагічним. Дослідник розглянув її фольклористичний доробок та зацентрував на «Українських народних думках». М. — автор багатьох енциклопедичних статей до «Української Радянської Енциклопедії», «Словаря научної и народной терминологии: Восточнославянский фольклор» (1993). До майбутньої кількатомної «Енциклопедії української діаспори» подав більше як 150 статей. Фольклористичні розвідки М., на-

писані впродовж 1971—2001 як передмови, статті опубліковані у двотомному зібранні «Фольклористичні та літературознавчі праці» (2003).

Пр.: Пісні Поділля. К., 1976. 524 с.; Пісенна культура радянського села: На матеріалах села Погребище Вінницької області, 1920—1970 роки. К., 1977. 208 с.; З гір Карпатських. Ужгород, 1981. 462 с.; Українські народні пісні в записах Софії Тобілевич. К., 1982. 426 с.; Народні оповідання. К., 1983. 504 с.; Народні думи. К., 1986. 174 с.; Усні народні оповідання: питання поетики. К., 1986. 328 с.; Павло Чубинський — автор українського гімну. К., 1997. 86 с. Фольклористичні та літературознавчі праці. Донецьк, 2003. Т. 1. 558 с.; Т. 2. 470 с. Постать Катерини Грушевської на хвилі національного відродження. Донецьк, 2005. 132 с.

Літ.: Дем'ян Г. Фундатор сучасної української фольклористики (Слово про автора) // Мишанич С. Фольклористичні та літературознавчі праці. Донецьк, 2003. Т. 1. С. 491—539; Дем'ян Г. Мишанич Степан // Мала енциклопедія українського народознавства. Львів, 2007. С. 767; Колектив ІМФЕ. Степан Васильович Мишанич [Некролог] // НТЕ. 2013. № 6. С. 148—149.

ПАВЛОВ Олег Данилович (3.03.1960, с. Новоочаків Березнегуватського р-ну Миколаївської обл. — 14.12.2013, с. Григорівка Обухівського р-ну Київської обл.) — український фольклорист. Кандидат філологічних наук (1999), доцент (2002). 1967—1974 навчався у Новоочаківській школі, 1974—1977 — у Республіканському спортивному інтернаті в Києві. 1977 працював на заводі «Арсенал». 1978—1980 — служив в армії (Афганістан). 1981—1986 — студент філологічного факультету Київського національного ун-ту ім. Т. Шевченка. Після його закінчення вчителював у школах Київщини (с. Ржищів, Новосілки). 1992—1995 — аспірант кафедри Київського національного ун-ту ім. Т. Шевченка. З 1995 — асистент, а з 2001 — доцент кафедри фольклористики тієї ж установи. 2005—2008 — докторант кафедри фольклористики КНУ.

Основні наукові зацікавлення П. — магичний фольклор. До-

сліджував замовляння — архаїчний пласт народної творчості, пов'язаний з чудодійною силою слова, яка здатна впливати та різні явища природи та суспільства. Звернута увага на специфічну структуру замовлянь, своєрідність формул, які зберігають художній досвід народу, а також на специфічну образну систему («Замовляння», «Фольклор як магія слова», обидві 1998). Автор передмови до збірника «Вербальна магія українців» (1998). Висвітлив питання походження замовлянь як жанру фольклорного мистецтва в контексті магії та вірувань українського народу, здійснив спробу встановити найдавніші образи, помістив фольклорні зразки з Полісся та Кіровоградщини. Цій темі присвячено другий збірник «Українська народна магія. Поетика. Психологія» (2001). У статті «До історії заклиального слова» (2003) подав широкі відомості про збирання вербальної магії від найдавніших часів до сьогодення. П. акцентував, що нині замовляння не є «мертвим жанром», а «мистецтвом свідомої активації психологічної енергії, колективного і трансersonального несвідомого, яке вивільняється через обряд». Розглядав фольклор і з психологічного погляду. Дослідник розмірковував над засадничими категоріями: творчість, мистецтво, слово. Стверджував, що фольклор — це «психоаналітична структура етнічної психіки та етнічної душі», особливий засіб пізнання своєї сутності («Фольклор як психотерапія», 2006). Застосовував цю теорію і в статті «Психологічна антропологічна модель світу в українському фольклорі» (2008). Образ світового дерева розглядав у тривимірній системі: несвідоме, свідомість, несвідомість. Згідно з цією архетипною проекцією, світове дерево становить єдине ціле. Акт прориву змістів несвідомого у сферу свідомого — предмет іншої статті «Фольклорний текст як акт інвазії» (2009). Текст є фактично вербалізацією колективного несвідомого, існує як автономний психічний творчий комплекс. У поле зору дослідника потрапила казка («Метафізична комунікація духу в українській народній казці», 2009). Автор розглядав її в сенсі специфічного феномена, що уособлює загальнолюдські моральні, культурні, етнічні, естетичні цінності та водночас наповнену універсальними архетипами глибинного етнічного змісту. Фольклорні тексти виражають духовний стрижень українства. Казка має те міцне коріння, що живить

нашу свідомість, дозволяє ідентифікувати нас як українську націю. Національний архетип вистояв попри всі геноциди, природні і соціальні катаклізми, а народна творчість продовжує виконувати свою націєтворчу функцію.

Пр.: Замовляння. Функціональна структура // Вісник Київського ун-ту. Серія філологія. К., 1998. Вип. 7. С. 78—82; Фольклор як вербальна магія // Етнокультура Українського Полісся і Чорнобильська трагедія. Рівне, 1998. Вип. 3. С. 35—40; Вербальна магія українців / вступ. сл. Л. Дунаєвської; передм. О. Павлова; упоряд. та приміт. Т. Полковенко, В. Фісун. К., 1998. 98 с.; Українська народна магія. Поетика. Психологія // КНУ імені Тараса Шевченка. Серія «Фольклор. Етнографія. Звичаєве право». Вип. 2. К., 2001. 125 с.; До історії заклиального слова // Літературознавчі студії. К., 2003. Вип. 32. С. 82—89; Фольклор як психотерапія // Літературознавчі студії. К., 2006. Вип. 17. С. 102—105; Психологічна антропологічна модель світу в українському фольклорі // Література. Фольклор. Проблеми поетики. К., 2008. Вип. 30. С. 197—201; Фольклорний текст як акт інвазії // Література. Фольклор. Проблеми поетики. К., 2009. Вип. 31. С. 380—385; Метафізична комунікація духу в українській народній казці // Література. Фольклор. Проблеми поетики. К., 2009. Вип. 32. С. 335—339.

ФЕДАС Йосип Юхимович (4.12.1946, за паспортом 2.01.1947, с. Михалин Березнівського р-ну Рівненської обл. — 26.12.2013, Київ; похований у с. Михалин) — український фольклорист. Кандидат філологічних наук (1979). Закінчив Балашівську середню школу на Рівненщині. Працював у сфері культури (1965—1967). Навчався на філологічному факультеті Київського державного (нині — національного) ун-ту ім. Т. Шевченка (1967—1972). Короткотерміново вчителював у Стещинській школі Поліського р-ну Київської обл. 1972 — 1975 — аспірант відділу фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського. З 1975 по 2007 перебував на науковій роботі в ІМФЕ (мо-

лодший науковий, старший науковий співробітник, в. о. завідувача відділу фольклористики тієї ж установи). 2011—2013 працював у Національному музеї народної архітектури і побуту.

Ф. — упорядник збірника «Застольні пісні» (1971), в якому представлені частувальні та заздорні пісні (звернення до чарки), весільні та розважальні. Тираж цієї книжки в радянські часи у пік «антиалкогольної» пропаганди був вилучений з державних збережень і зараз може бути хіба що в поодиноких приватних колекціях. Початковий період наукової діяльності дослідника характеризується поглибленим вивченням сучасних тенденцій фольклору: роль усної словесності у виховному процесі, питання національно-патріотичного й інтернаціонального, тема Великої Вітчизняної війни тощо. Певне місце займала і теорія фольклорних жанрів. Крім проблеми традиційності у народній культурі, акцентовано на нових рисах жанрології: поява новотворів (пісні-хроніки), розширення тематики у пісенній творчості, монострофах, народній прозі. Обережно натякається на ознаках «публіцистичності», «економії слова», які не зовсім добре вписувалися у фольклорний канон (стаття «Особливості системи жанрів радянського фольклору», 1980). Основна наукова тема — український вертеп як явище народної культури й один з видів фольклорного театру. Автор присвятив йому монографію «Український народний вертеп» (1987). Особливу увагу приділено висвітленню походження жанру та історичного розвитку. З'ясовується термін «вертеп»: генезис, приналежність, природа і специфіка дійства, класифікація. Простежується динаміка явища в історичному аспекті, аналізуються джерела, представлені творці та носії народної драми. Книга містить цінні додатки різних вертепів, їхньої архітектури. У статті «Український вертеп як явище народної художньої культури» (1996) розглядається народний вертеп «зсереди», що функціонує як традиційна система, яка залежить від творчих можливостей носіїв. Він містить вирішальну силу і красу, характеризує позитивну дію зовнішніх чинників. Про зв'язок фольклору з народною картиною, походження написів на ній ідеться у статті «Вертеп і «Козак Мамай»» (2000). Джерело цих написів — народна традиція (метафоричний образ пива, лицаря-запорожця, що б'ється з татарами, козака-бандуриста). В осно-

ві побудови монологу вертепного запорожця і розлогих написів на картинах закладений спільний принцип монтажу. Дослідник також розглядав український вертеп як синтез мистецтв, у якому важливе місце посів і музичний елемент («Музичний чинник у вертепі» (2003). У дійстві звучала як духовна пісня («Ти, вертепе, возвеселися», «Небом земля стала», «Прошу тебе, Царю»), так і світська («А в містечку Берестечку», «Ой під вишнею, під черешнею», «А я собі наймитина»). Характер музичного оформлення зумовлений особливостями місцевої традиції і можливостями виконавців. Окремий цикл дослідника становлять статті з історії української фольклористики, передусім про відомих сучасників А. Іваницького, І. Хланту, С. Шевчука, у яких розкрив їхній життєвий і творчий шлях.

Пр.: Застольні пісні / упоряд. Й. Федас. К., 1971. 143 с.; Особливості системи жанрів радянського фольклору // НТЕ. 1980. № 1. С. 21—25; Український народний вертеп (у дослідженнях XIX—XX ст.) К., 1987. 184 с.; Український вертеп як явище народної художньої культури // Народознавство. 1996. № 4. 28—29. С. 9—10; Вертеп і «Козак Мамай» // Етнічна історія народів Європи. 2000. Вип. 4. С. 13—16; Музичний чинник у вертепі // Матеріали до українського мистецтвознавства. К., 2003. Вип. 2. С. 294—298.

ШУМАДА Наталія Сергіївна (17.06.1926, с. Ладан Прилуцького р-ну Чернігівської обл. — 5.11.2013, Київ) — фольклорист, педагог, мистецтвознавець, перекладач. Кандидат філологічних наук (1963), доктор філологічних наук (1984), професор (1993). Юність провела у Кам'янці-Подільському. Навчалася у Київському ун-ті ім. Т. Шевченка на філологічному ф-ті (1945—1949). Учителювала в Ірпіні (1949—1952), Києві (1952—1957), редактор видавництва «Дитвидав» УРСР (1957—1958). 1959—1961 — аспірант Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. 1961—1965 — молодший науковий співробітник відділу фольклору ІМФЕ АН УРСР, 1965—1967 — старший науковий співробітник. Упродовж 1967—1974 — завідувач відділу рукописних фондів ІМФЕ. 1986—2007 — провідний науковий співробітник відділу мистецтвознавства та народної творчості зарубіжних країн ІМФЕ. Паралельно викладала в Київському національному ун-ті ім. Т. Шевченка, Інституті театрального мисте-

цтва ім. І. Карпенка-Карого, Благоевградському університету (Болгарія) та ін. За внесок у болгаристику нагороджена орденом Кирила і Мефодія, за заслуги в українській фольклористиці — медаллю «1500 р. Києва», Почесними грамотами Президії НАН України та Посольства Болгарії в Україні. Ш. — автор понад 200 наукових праць, присвячених проблемам українського, болгарського фольклору, міжслов'янських фольклористичних взаємин, історії фольклористики. Значний резонанс у наукових колах України і Болгарії зробила перша монографія «Українсько-болгарські фольклористичні зв'язки: (Період болгарського відродження)» (1963). На широкій джерельній базі висвітлено історіографічні питання двох національних культур. Автор розглянула наукові контакти у хронологічному плані — перша половина XIX ст. («Становлення українсько-болгарських фольклористичних зв'язків») та 50—70 рр. XIX ст. («Розвиток українсько-болгарських фольклористичних зв'язків»). Ця тема поглиблювалась у багатьох статтях: «Фольклористична діяльність М. С. Дринова» (1964), «Сторінки українсько-болгарського фольклористичного спілкування» (1970), «Наукові успіхи болгарських фольклористів» (1973), «Болгарські фольклористи першої половини XIX ст. в Одесі» (1977) та ін. Ш. опублікувала фольклорні збірки у записках письменників, скажімо, «Народні пісні в записках Степана Руданського» (1972). Тут вміщено понад 300 високопоетичних творів. Уперше опубліковано рукописні матеріали поета, які тривалий час вважались втраченими. Це переважно варіанти народних пісень різних жанрів. Особливий інтерес представляють пісні з «Подольського весілля». Родинно-побутовий цикл становлять пісні про залицяння («Ой чия то пшениченька», «Ой не спиться, не дремлется»), нещасливе кохання («Ой за горою, за долиною», «Болить мене головонька»), родинне життя («Ой за гайом, гайом», «Зелена діброво, скажи мені слово»). Є серед них балади про Гриця, сербина; історичні пісні про Саву Чалого, Кармалюка та ін. З-поміж соціально-побутових виділяються козацькі пісні («Козак од'їжджає», «Їхав козак за Дунай», «Їде козак на Україну»), рекрутські та солдатські («Ой крикнули орли», «Зажурилася гора»), чумацькі («Пішов Мусій да в Крим по сіль»). Є в збірнику і жартівливі пісні («Ой купила мати корову», «Я ж

не топила», «Журилася попадя»). Ш. упорядкувала також «Народні пісні в записках Петра Козланюка» (1978). У виданні представлено лише перший зошит із великого «Збірника народних пісень Покуття» (решта пропали під час Другої світової війни). Вже навіть цей перший зошит становить наукову цінність, де містяться переважно обрядові пісні та коломийки. Обрядові пісні репрезентовані веснянками («Дівчаточка-вороб'ята», «Гей до мене, хлопці, з гаю»); весільними («Таке нам ся молоденька», «Та крутоє деревечко», «Прийшла молода з села»). Коломийки відтворюють різні сфери родинно-побутового та соціально-побутового життя. Ш. зробила наступний крок, дослідивши сучасний стан пісенних жанрів слов'янських народів, матеріалізувавши його у фундаментальній монографії «Сучасна пісенність слов'янських народів» (1981). У ній простежуються процеси творення, побутування та функції сучасного пісенного фольклору слов'янських етносів («Фольклор у системі соціалістичної культури»). Досліджуються взаємозв'язки народної творчості з професійною літературою і художньою самодіяльністю («Критерії сучасності й фольклорності слов'янських пісень»). Дається характеристика теперішнього стану розвитку різних жанрів народної пісенності, а також аналізується її поетика («Жанрова структура і особливості поетики сучасної слов'янської пісенності»). Вагомим виявилось академічне видання «Коломийок» (1969), у якому опубліковано 4814 одиниць жанру. Крім надрукованих раніше, до нього включено чимало зразків з архівних фондів. З родинно-побутових коломийок виділяються варіанти про рідний край («Гори наші, гаї наші, файна полонина»), населення («Та не тото гуцул, що погуцулився»), одяг («Убралася дівчинонька, як пишна косиця»), а також про щасливе кохання, незгоди в коханні, одруження та родинне життя. У соціально-побутових

коломиїках ідеться про панщину («Ой паночку, лахманочку»), жовнірів («Ой на горі жито, там жовніра вбито»), про еміграцію («Ой Америко, чужино, яка ти зрадлива»). Незначну частину становлять так звані «радянські коломиїки». Є й інші варіанти цього однойменного видання — «Коломиїки» (1973), «Коломиїки» (1977). Ш. — упорядник науково-популярних збірок, зокрема «Веснянки» (1984). Сюди увійшли кращі українські обрядові пісні, які прославляють весну, працю, красу життя, любов — «Ой весна, весна, днем красна», «Ой виходьте на вулицю», «А в кривого танця», «У довгої лози» та ін. Ш. уклала для молодих читачів антологічне видання українського фольклору «Закувала зозуленька» (1989). Упорядкування здійснено за жанрово-тематичним принципом, до уваги бралися хронологія та поширення творів того чи іншого жанру. Спочатку подано зразки найдавнішої обрядової лірики (календарно-обрядові та родинно-обрядові пісні за циклами). Далі — твори епічних жанрів: думи, історичні пісні, пісні-хроніки, балади. Необрядова лірика вміщена у двох розділах: родинно-побутові та соціально-побутові пісні. Кожен з цих розділів складається з окремих жанрово-тематичних груп: пісні про кохання, про родинне життя, колискові, жартівливі; пісні козацькі, кріпацькі, чумацькі, рекрутські та солдатські, бурлацькі, наймитські та заробітчанські. Малі пісенні жанри представлено найбільш поширеним в Україні жанром коломиїок. Ш. — активний доповідач на різних представницьких форумах — Міжнародні конгреси болгаристів, Міжнародні з'їзди славистів, засідань Міжнародної комісії з вивчення культури і побуту населення Карпат і Балкан (МКККБ), конгресах Міжнародного товариства дослідників етнології та фольклору (SIEF).

Пр.: Українсько-болгарські фольклористичні зв'язки (Період болгарського відродження). К., 1963. 164 с.; Сучасна пісенність слов'янських народів. К., 1981. 263 с.; Коломиїки. К., 1969. 603 с.; Народні пісні в записах Степана Руданського. К., 1972. 292 с.; Народні пісні в записах

Петра Козланюка. К., 1978. 110 с.; Веснянки. К., 1984. 110 с.; Закувала зозуленька. К., 1989. 606 с.

Літ.: Вахніна Л. Корифей української фольклористики. До 80-річчя від дня народження Наталі Шумади // НТЕ. 2006. № 2. С. 99—100; Горбань І. Шумада Наталя // Мала енциклопедія українського народознавства. Львів, 2007. С. 825—826; Дмитренко М. Наталія Шумада // Народознавство. 2006. № 72—73. С. 1—2; Наталія Сергіївна Шумада: бібліографічний покажчик праць (1960—2010) / упоряд. М. Дмитренко, Л. Вахніна. К., 2010. 56 с.

Vasyl Sokil

IMPRINTED ON THE MEMORY

The article has presented memorial notes dedicated to five extraordinary persons gone to Eternity during 2013. Their deceases have appeared to be great loss for Ukrainian folklore studies. Profiles have been compiled of Hryhorii Demyan, representative of historical school, unsurpassed collector, researcher in insurgent thematics; Natalia Shumada, classicist in Ukrainian and Bulgarian studies, representative of Kyivan school; Stepan Myshanych, spokesman of aesthetical direction in ethnology, source scholar, encyclopedic expert, Yosyp Fedas, connoisseur of Ukrainian vertep, puppet show of the Nativity; Oleh Pavlov, adherent of psychological flow in Ukrainian folklore studies.

Keywords: Ukrainian folklore studies, researcher, collector, scholar of Bulgarian issues, aesthetical direction, psychological flow.

Василь Сокил

ЗАПЕЧАТЛЕННЫЕ В ПАМЯТИ

Представлены памятные статьи о пяти незаурядных личностях, отошедших в вечность в 2013 году. Это большие утраты украинской фольклористики. Речь идет о Григории Демьяне — представителе исторической школы, непревзойденном собирателе, исследователе повстанческой тематики; Наталье Шумаде — классическом украинисте и болгаристе, репрезентанте киевской школы; Степане Мишаниче — выразителе эстетического направления в народоведении, источниковеде, энциклопедисте; Иосифе Федасе — знатоке украинского вертепа; Олеге Павлове — стороннике психологического течения в украинской фольклористике.

Ключевые слова: украинская фольклористика, исследователь, собиратель, болгарист, эстетическое направление, психологическое течение.